De omwenteling in de Stokkumse landbouw

De oorsprong
In Stokkum hebben al meer dan duizend jaar mensen gewoond, een woonplaats ouder dan steden als Amsterdam en Rotterdam. Het ligt in één van de oudste landschappen van ons land, gesticht op de randen van de dekzandruggen en omsloten door moerassige gebieden.
Het werd al snel een relatief welvarend landbouwgebied. De essen werden vruchtbaar gemaakt terwijl de omliggende vlier-, veld- en broekgronden zorgden voor waterafvoer, hout en turf voor brandstof, hooi voor het vee en plaggen voor de bemesting. De boerderijen, aanvankelijk gemaakt van planken, plaggen en vlechtwerk aangesmeerd met leem, waren gedekt met stro.
Het boerenleven was vanouds een complete bestaanswijze. De families maakten eigen kleren, bakten hun brood, looiden leer en bouwden zelf hun huizen, schuren en stallen. De gemiddelde veestapel bestond aanvankelijk uit slechts enkele koeien, de nadruk lag geheel op de akkerbouw.
Men was geheel afhankelijk van de natuur die vaak grillig was, de ene keer vriend de andere keer vijand.
Het gebied was zeer dun bevolkt. Een kleine buurtschap als Stokkum met z'n enkele tientallen boerderijen vormde een eiland temidden van een zee van woeste heidegronden.
Omstreeks 1750 woonden er nog maar zo'n 50 000 mensen in heel Twente.

Men kon van de boerderij bestaan, men kon zelfs tot een zekere welvaart komen, maar zodra er een bijzondere tegenslag te verwerken was zoals ziekte, oorlog of misoogst dan kon de familie van het ene op het andere moment tot bittere armoede vervallen. Ramp stapelde zich op ramp. Van misoogst kwam honger, van honger kwam ziekte, door ziekte ontstond er een tekort aan mankracht om de akkers te bewerken. De grootste ramp voor de boeren was de regelmatig terugkerende veepest. In de jaren 1713, 1744 en 1768 werd ons gebied door een dergelijke ramp getroffen. Tijdens de eerste stierf er minstens 70% van de veestapel.

Nog heel lang waren de boeren in Stokkum zelfvoorzienend. Men produceerde voor eigen gebruik en voor het vee. Pas veel later ging men voor de markt produceren.

Het twijnen van vlas

De eerste verandering
Door de opkomst van de industrie, de trek naar de steden en de groei van de welvaart kwam er steeds meer behoefte aan vlees en zuivelproducten. Dit was het sein voor de boeren om de veeteelt uit te breiden ten koste van de akkerbouw. Het vlees, de melk en de boter werden naar de markt gebracht. Dit bracht welvaart wat zichtbaar werd in de boereninventaris. Tinnen en houten eetgerei werd vervangen door aardewerken borden, koppen en schotels,

de simpele banken en kasten werden vervangen door grote kasten en fraaie meubels, terwijl de vrouwen zich sierden met zilveren en gouden sieraden.

Vast lag ook de wijze waarop gewerkt werd. Tot het eind van de 18e eeuw gebruikten de boeren in wezen nog altijd dezelfde hulpmiddelen: ploeg, mest en de trekkracht van paard en os, zoals aan het begin van de jaartelling. Ze reisden nog altijd te voet of te paard en voor hun werktuigen en gereedschappen waren ze nog altijd aangewezen op hout en ijzer.

De tweede verandering
Vanaf 1800 begon er opeens van alles te schuiven, vooral ten gevolge van de bevolkingsgroei in die periode. Nadat er een voorzichtig begin was gemaakt met de overgang van akkerbouw naar gemengd bedrijf, trad er een tweede grote verandering op die had te maken met het transport. Vanaf omstreeks 1830 werden overal wegen verhard, men begon met de aanleg van spoorlijnen, terwijl ook de internationale scheepvaart zich sterk ontwikkelde. In nog geen dertig jaar tussen 1835 en 1865 werd de export van rundvlees twintigmaal groter, terwijl de boterprijs in die periode verdubbelde.
De stijgende welvaart van die jaren resulteerde in vele verbouwingen van boerderijen, aanschaf van luxe kabinetten en het in cultuur brengen van woeste gronden.

De derde verandering
De derde fundamentele verandering betrof de mechanisatie. Deze was echter niet gericht op verlichting van het zware werk, doch meer op verhoging van de productie. Voor verlichting van de werkdruk had men geen belangstelling, er waren toch genoeg handen in de familie die het werk konden doen. Meer productie om op de markt te kunnen verkopen was de enige doelstelling.
En hoewel werkzaamheden als ploegen, zaaien, oogsten en het verwerken van het vlas al zeer arbeidsintensief waren, het dorsen vergde toch de meeste tijd. Bijna dagelijks in de periode november-maart werd in alle vroegte begonnen om met de vlegel het graan te dorsen. Het was een stoffig en ongezond werk. Toch waren er aan het eind van de achttiende eeuw dorsmachines bekend. Het duurde echter nog tot het midden van de negentiende eeuw voor ze daadwerkelijk, maar nog sporadisch, in gebruik werden genomen. Machines kostten geld terwijl de arbeid

Vele handen waren nodig bij de rogge-oogst

van vrouw en kinderen en van de boer zelf niet op geld werd gewaardeerd. De eerste dorsmolens werden aangedreven door rosmolens, die in beweging werden gebracht door paarden. Later werd de aandrijving verzorgd door stoommachines en nog weer later door elektromotoren en trekkers.

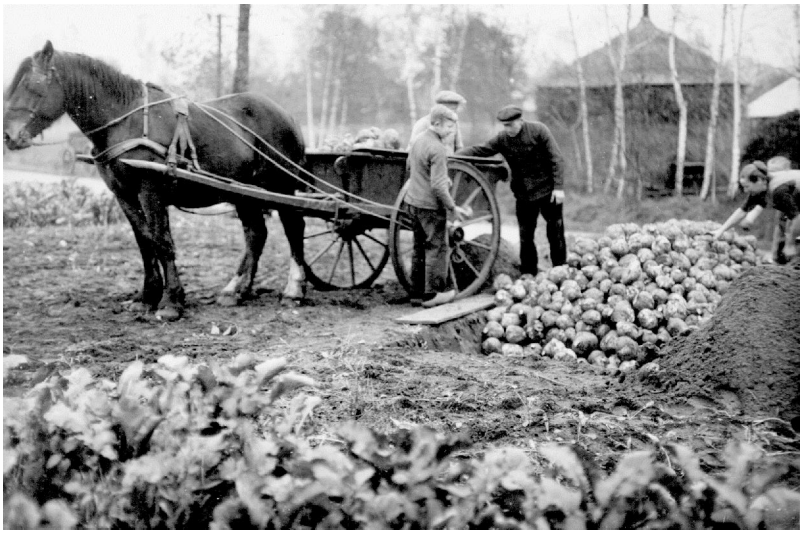

Met vier personen een karretje bieten inkuilen; hoeze arbeidsproductiviteit

Stagnaties

In 1878 kwam er een eind aan die bloeiperiode. Door verbeterde transportmogelijkheden werd de markt overstroomd met geïmporteerde granen vanuit Amerika en Rusland. Op hetzelfde moment zakte, door de uitvinding van de margarine, de prijs van boter ineen.
Rond de eeuwwisseling werden de vooruitzichten weer florissanter, de komst van de kunstmest en de stichting van zuivelfabrieken verbeterden de productie- en afzetmogelijkheden. Echter de wereldoorlogen en de crisisjaren gooiden weer roet in het eten.

Begin van de grote omwenteling

De komst van de melkmachine eind jaren vijftig bracht een ingrijpende verandering op het boerenbedrijf. Het, met meerdere personen, handmatig melken was ineens voorbij.
Een nog grotere revolutie vormde de komst van de trekker, begin jaren zestig. Er waren in het begin boeren die, als de trekker moest stoppen, “ho!” riepen in plaats van op de pedalen te trappen.
Als in de jaren zeventig de ligboxenstallen als paddestoelen uit de grond rijzen, begint de politiek zich steeds meer te bemoeien met de landbouw.
Met Europese subsidies werden de prijzen kunstmatig hoog gehouden. Tegelijk werden de eigen boeren door heffingen en tariefmuren beschermd tegen de concurrentie van goedkope landen. Voor de boeren betekende dit alles zoveel mogelijk produceren tegen zo laag mogelijke kosten.

De mechanisering betekende echter niet alleen meer productie, de boer en z’n medewerkers kregen het ook aanzienlijk makkelijker. Er hoefde geen personeel meer ingehuurd te worden, dat door de gestegen loonkosten overigens ook niet meer was op te brengen. De boer moest het dus alleen gaan doen, het werd stil op de boerderij. En bij onverwachte problemen deed men geen beroep meer op de noabers maar op de bedrijfsverzorging.
De echtgenotes werkten alleen nog mee als dat beslist nodig was, nog opvallender was de uittocht van de meewerkende kinderen. Velen zochten hun toekomst elders, en steeds vaker betekende dat geen opvolger.

Hiermee begon heel geleidelijk de neergang van het aantal boerderijen. Eerst bijna ongemerkt, het betrof vaak oudere mensen waarvan de kinderen al vroegtijdig geconcludeerd hadden dat voortzetting van het ouderlijk bedrijf niet verantwoord was.

Vooral de afgelopen vijftig jaar daalde het aantal boerenbedrijven met meer dan 50 %. Daar staat tegenover dat het aantal stuks vee van de overblijvende bedrijven wel vijf maal zo groot werd, zodat het totaal aantal stuks rundvee ruim drie maal zo groot werd. Sinds de invoering van de superheffing in 1983 stagneert echter de verdere groei van het totale rundveebestand.
Passend in deze ontwikkeling, van steeds minder naar grotere boerenbedrijven, vonden er verschillende ruilverkavelingen plaats. In Stokkum de eerste al in 1953.

Onbegaanbare modderwegen belemmeren het verkeer

Inmiddels is het aantal echte boerenbedrijven op dit moment in Stokkum (incl. Beusbergen) weer op hetzelfde niveau als aan het eind van de middeleeuwen. De totale bebouwing bestond toen uit 35 boerderijen, terwijl het aantal volwaardige boerderijen op dit moment niet veel groter zal zijn. Het aantal panden, inclusief de "niet-boerderijen", bedraagt op dit moment in hetzelfde gebied echter ruim 350.
Tussentijds, b.v. omstreeks 1850 stonden er 125 boerderijen en boerderijtjes in Stokkum. De omvang van die boerderijen varieerde toen echter nogal. De grootste tien, met tussen de 7 ½ en 10 ½ ha bouwland (excl veld- en grasland), waren in volgorde van grootte: Oolbrink, Ikkink, Gelkink, Dijkink, Meengs, De Weerd, Koenderink, Vruggink, De Hunger en Effink.
Het aantal melkkoeien bedroeg omstreeks 1850 ongeveer 450 stuks. De meeste melkkoeien hadden: Hoestink (11), Snellink (11), Vruggink (10), De Weerd (10), Letink (10), Oolbrink (10), Lubbers (10), De Hunger (9), Leunkboer (9), Effink (9), Roelvink (9), Wennink (9), Leefrink (8), De Heuver (8), De Renger (8) en Hoevink (8).
Opmerkelijk is dat als er op dit moment een lijstje zou worden gemaakt met boeren die de meeste koeien melken, er slechts weinig van voornoemden op voor zouden komen.

Dit houdt dus in dat de ontwikkeling van individuele boerderijen niet alleen afhankelijk is van de externe factoren die hier worden besproken, maar dat ook de boer zelf de ontwikkeling kan bijsturen.

En de mechanisering zette maar door, waardoor men met dezelfde inspanning steeds meer vee kon houden. Na de melkmachine en de trekker kwamen de cyclomaaier, de melktank, de ligboxenstal en de computer. Veertig jaar na de komst van de melkmachine kan de boer wel 75 melkkoeien in z'n eentje melken. En hij moet wel, anders komen de investeringen er niet weer uit. Net als overal elders in de industrie ziet men ook in de landbouw een verschuiving van arbeidskracht naar financiële kracht.
In de boerenwereld was het vroeger eerst sparen en dan geld uitgeven voor investeringen. Geld opnemen zag men als het begin van het eind, een uiterste noodgreep.
Door de voortdurend nieuwe investeringen in machines, vee, grond, stallen, kunstmest en bestrijdingsmiddelen werd de kapitaalbehoefte een knelpunt. Geleidelijk aan ontstond er een mentaliteitsverandering, rond de jaren zeventig, waardoor men makkelijker de gang naar de

bank maakte. Zou het feit dat het melkgeld vanaf die tijd via de bankrekening binnenkwam daarbij een rol hebben gespeeld?

De grotere boeren kwamen in een vicieuze cirkel terecht van doorlopend investeren: meer productie, meer subsidie, meer winst en opnieuw investeren (om de belastingaanslag laag te houden).
De schuren kwamen vol te staan met trekkers, laad-loswagens, beregenings-installaties, zodenbemesters en andere machines. Dit alles werd vanuit de nationale en Europese overheid met subsidie en voorlichting gestimuleerd.
Voor kleinere boeren waren die investeringen uiteindelijk niet op te brengen en zij belandden in een neerwaartse spiraal.

De “vooruitgang” ziet men in de aantallen. Wie in de jaren vijftig 100 kippen had, heeft er nu 10 000. Boeren met weinig grond wierpen zich op de intensieve varkenshouderij. Grote stallen werden gevuld met biggen, periodiek kwam er een vrachtwagen voer brengen, terwijl een andere vrachtwagen de gemeste varkens ophaalde of de mest oppompte en weg bracht.

Overheidsingrijpen
Door de combinatie van subsidies, schaalvergroting en vakkundig fokken, werd de productie zo omhoog gestuwd, dat melkplassen uitgroeiden tot melkzeeën. De toestand werd uiteindelijk onhoudbaar en in de jaren tachtig werd de zogenaamde superheffing ingevoerd. Een ommekeer in het denken van de boer, nooit had hij kunnen denken dat hij ooit teveel zou produceren.

De kleine boer had het moeilijk toen er nog geen kunstmest was. Met z'n koeien voor de wagen bracht hij de mest naar het land.

Elke boer kreeg een bepaald quotum toegewezen op basis van z’n productie in 1983. Wie meer melk afleverde kreeg die niet betaald, maar kreeg zelfs een boete.
Er kwam rust op het boerenland. Boeren die in de jaren zeventig flink hadden uitgebreid zaten goed, terwijl zij die geaarzeld hadden met investeren achter het net visten. Kleinere boeren konden nauwelijks het hoofd boven water houden en bouwden vaak geleidelijk het bedrijf af.

Na verloop van tijd begonnen de boeren te handelen in melkquota en dat gaat vaak om grof geld. Plotseling bleek dat de invoering van melkquota voor velen een loterij zonder nieten was. Zonder dat ze er iets voor hoefden te doen kregen ze een melkquotum, dat bij verkoop een fortuin opbracht. Veel kleinere, oudere boeren die stopten kwamen daardoor in het bezit van een flink appeltje voor de dorst, vooral als ze ook nog de grond, die aanzienlijk in prijs was gestegen, in de verkoop deden.
Al met al stopten vele boeren terwijl de groteren steeds groter werden.
De handel in melkquota is en blijft natuurlijk windhandel: het recht op melkproductie kan op dezelfde manier als het ontstaan is ook zo weer verdwijnen. Daarom kiezen veel boeren er dan ook voor om die rechten niet te kopen maar te leasen.

Een ander probleem dat zich aandiende was de enorme hoeveelheid mest die al die varkens, koeien en kippen jaarlijks produceren. Wat 100 jaar geleden nog een kostbaar goed was, werd

door de immense overproductie een gigantische last.
Ondanks het feit dat het Groene Front (de georganiseerde boeren) dit jarenlang traineerde, kwam de politiek in het midden van de jaren negentig met maatregelen tot beheersing van de mestverwerking. Er mocht slechts in bepaalde periodes mest worden uitgereden en er werden, net als bij de melk, quota ingesteld. Daarnaast moest een zogenaamde mineralenboekhouding worden bijgehouden. Ook dit beheersen van de mestverwerking betekende weer flinke investeringen op het boerenbedrijf. En tegenover de investering in b.v. een mestsilo stonden geen nieuwe opbrengsten.
In dit geval waren opnieuw de kleinere boeren de dupe, terwijl zij zelf niet schuldig waren aan het ontstaan van die mestoverschotten.

Hoezo mestoverschot

Hoewel het aantal boeren blijft teruglopen, is de totale productie nog steeds indrukwekkend. De inkomens van de blijvers zijn dan ook niet slecht en toch maakt men zich zorgen over de ontwikkelingen. Men krijgt steeds meer beperkingen opgelegd waardoor frustaties ontstaan. Er zijn ook groeperingen die er op hameren dat het geen gezonde situatie is dat het inkomen van de boeren voor bijna de helft bestaat uit subsidies. Maar wat is teveel subsidie? In de cultuursector bijvoorbeeld worden inkomens verkregen die wel voor driekwart bestaan uit overheidssubsidies.
Was er 200 jaar geleden een crisis in de landbouw, die voortvloeide uit achterlijkheid, de huidige is ontstaan uit grootschaligheid en vernieuwingen.
Overleven als boer is slechts mogelijk door verdere schaalvergroting en opvoering van de productie per eenheid. De boer zal een soort manager worden, van tractorboer naar computerboer. Het draait om het bijhouden van het logboek van de melktank, het logboek van de veearts en de medicijnen, het identificatie-systeem, de mineralenboekhouding en de gewone boekhouding.
Gingen vroeger de gesprekken meestal over het weer, het vee en de stand van de gewassen, tegenwoordig wordt er van gedachten gewissseld over melkquota, robots, embryo-implantaties en hormoonpreparaten.

Neringdoenden
De kruidenierswinkel en bakkerij verdwenen. De auto verscheen en in het dorp begonnen de supermarkten te stunten. De kleine kruidenier kon nooit het assortiment bieden van een super, met zoveel soorten chocola en zoveel soorten brood.
Zoals overal groeide ook Stokkum van een gemeenschap op basis van behoeften naar een consumptie-samenleving in het klein. De plattelandsgezinnen hadden het meestal niet gemakkelijk, maar ze hadden één voordeel ten opzichte van de stad: ze hadden meestal eigen aardappels en groente, eigen vlees, eigen melk, boter, kaas en eieren, dus konden ze zich min of meer onderhouden. De winkelier had men alleen maar nodig voor b.v. koffie, thee, suiker, zout, zeep en dat soort zaken.

Met de consumptie-samenleving kwam de verleiding. Tot in de jaren zestig ging de boerin nauwelijks naar een winkel. De middenstand kwam bij de mensen langs. De boerin schreef in een boekje wat ze nodig had, maar meer ook niet. Koffie was koffie en zeep was zeep, verdere aanduidingen van merk en soort waren niet nodig. De boekjes werden door de winkelier opgehaald en vervolgens werden de bestelde boodschappen thuis bezorgd. Dit ging zo door tot omstreeks eind jaren zestig, toen ook de boerinnen steeds vaker naar de winkel toe gingen om te kunnen kiezen uit vele artikelen en uit voordelige aanbiedingen van die "echt handige" artikelen. De dozen met spullen werden nog groter toen men met de auto even naar het dorp ging.

Beeld

Allengs ging de diepe stilte in Stokkum verloren. Ouderen weten nog te vertellen dat vroeger opvallende geluiden op kilometers afstand te horen waren. Het in de verte omvallen van een emmer, het luiden van de kerkklokken of de stoomfluit van de trein konden plotseling de stilte doorbreken.

Zelfs de geur om de boerderijen veranderde, het leek wel of de gier scherper ging ruiken door het krachtvoer dat werd bijgevoerd.

Hoezo mestinjecteur

Ook het beeld veranderde, de wagens met hoog opgestapeld hooi zijn verleden tijd. Er kwamen buitengewoon handige machines om het gras te maaien, te schudden en te transporteren, rode en groene lawaaimakers en overal naast de boerderijen verschenen zwartplastic kuilbulten. In één dag is het hooi voor het hele seizoen binnen. Vroeger deed je er met z'n allen weken over. Er werd gezamenlijk gevesperd op het land, nu staat er wat bier klaar voor de loonwerker, slok, slok en verder maar weer.

Op de foto's ziet men ook de kleding veranderen. De knipmutsen en petten verdwenen uit beeld, later werden de colberts vervangen door truien en jacks, terwijl de lange rokken van de vrouwen plaats maakten voor de spijkerbroek. Ook de omgangsvormen wijzigden zich. Kwam men elkaar vroeger tegen dan werd men met de voornaam aangesproken en werd er minimaal gegroet, vaker nog stopte men om een kort praatje te maken. Tegenwoordig blijft het vaak bij het opsteken van de hand en raast men verder. Dit zal zeker iets te maken hebben met het feit dat
men economisch minder afhankelijk is. Men is minder afhankelijk geworden van de noabers bij drukke werkzaamheden of bij ziekte e.d.

Het lijkt erop dat de gemeenschap wat brozer is geworden, maar daar staat tegenover dat de culturele banden in de buurt (het gebouwtje, de optocht etc.) sterker zijn geworden. We hoeven er dan ook niet aan te twijfelen dat de buurtschap Stokkum, die altijd een waardevolle bijdrage heeft geleverd binnen de Markelose gemeenschap, ook binnen het grotere verband van de nieuwe gemeente Hof van Twente niet onder de voet gelopen zal worden, maar daar een gerespecteerde bijdrage aan zal blijven leveren.